

Verlag eerste bijeenkomst Netwerk Groen Erfgoed Gemeenten 7 april 2022

Aanwezig:

Ruim 50 deelnemers, 25 gemeenten en organisaties

Samenvatting presentaties:

Rijksbeschermd gemeentelijk groen onder de loep.

Francis Schennink, specialist groene ruimte en erfgoed – BureauBuitenzaken
francis@bureaubuitenzaken.nl

In 2021 verscheen het rapport 'Rijksbeschermd gemeentelijk groen onder de loep'. Hierin worden de resultaten van het onderzoek naar groen erfgoed in beheer bij gemeenten weergegeven. Het initiatief voor het onderzoek is genomen door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed samen met Stichting ERM en de Vereniging Stadswerk. Verspreid over het land deden er 13 gemeenten, met kleine parken zoals het Vestingplantsoen in IJsselstein tot grote stadsparken zoals Sonsbeek in Arnhem, mee aan het onderzoek. De uitnodiging voor deelname aan het onderzoek was in zeven gevallen aanleiding voor de contactpersoon om 'op zoek' te gaan naar alle betrokken personen. In deze fase werd al duidelijk dat het netwerk rondom de rijksbeschermden gemeentelijke parken meer aandacht nodig heeft.

De onderzochte parken hebben onderling een verschillende ontstaansgeschiedenis. Park Sonsbeek (Arnhem) en Vreugd en Rust (Voorburg) zijn ontwikkeld vanuit een historische buitenplaats. Het Plantsoen (Buren) was een Kasteelterrein. De Haarlemmerhout (Haarlem) was van oorsprong een middeleeuws bos. Het Engelse Werk (Zwolle), Vestingplantsoen (IJsselstein), Stadswallen (Zaltbommel) en het Slingerbosch (Zierikzee) zijn als park aangelegd op een vestingwerk. De parken Wilhelminapark (Utrecht), Oranjepark (Apeldoorn), J.P.Thijsssepark (Amstelveen), Julianapark (Bolsward) en Wilhelminapark (Sneek) zijn in het kader van wijkontwikkeling als stadspark ontworpen. Het G.J.van Heekpark (Enschede) is door een textielabrikant opgezet als ontspanning voor de fabrieksarbeider. De verschillen in oorsprong en ontwikkelingsgeschiedenis zijn nog steeds herkenbaar in gelaagdheid en gebruik van deze parken.

Ook het beheer wordt op verschillende manieren uitgevoerd. Vaak met eigen gemeentelijke organisatie, maar in een aantal gevallen ook met participatie van een beheercommissie (Van Heekpark, Enschede), een historische vereniging (Vreugd en Rust, Voorburg) en met vrijwilligers (Kasteelpark Buren). Voor het Singelpark in Zaltbommel is een eigen beheerteam

gevormd. Ook Amstelveen heeft voor het arbeidsintensieve heempark J.P.Thijsssepark, een eigen gespecialiseerd beheerteam. Een veel voorkomend aandachtspunt in de meeste parken vormt boomveiligheid, en behoud en vervanging van monumentale bomen en lanen. [Het hele rapport is hier te downloaden.](#)

Rijksbeleid groen erfgoed; belang voor gemeenten.

Natascha Lensvelt, specialist Tuinen & Parken Rijksdienst voor het Culturele Erfgoed
n.lensvelt@cultureelerfgoed.nl

De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) is een buitendienst van Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en houdt zich bezig met archeologie, kunstcollecties en monumenten. Onder de taken van de rijksdienst vallen: het selecteren en aanwijzen van rijksmonumenten, het bijhouden van een openbaar monumentenregister en het verstrekken van subsidie voor onderhoud, restauratie of herbestemming.

Groen erfgoed omvat groene monumenten zoals stadsparken, buitenplaatsen, begraafplaatsen, hofjes, villatuinen en verdedigingswerken. Er zijn zo'n 1400 rijksbeschermd groenaanleggen, waaronder 550 buitenplaatsen met daarnaast nog een aantal verdedigingswerken. De RCE heeft te maken met heel uiteenlopende eigenaren en beheerders, van particulieren tot gemeenten en terreinbeherende organisaties. Begraafplaatsen en kerkhoven worden soms intensief gebruikt en daardoor regelmatig geruimd. Zo is er soms sprake van een verlaten kerkhof. Groen, rood (gebouw), grijs (grafcultuur) en blauw (water) zijn met elkaar in overeenstemming te brengen. Ook is er vaak sprake van archeologische waarden waar rekening mee gehouden moet worden. Stadsparken hebben vaak te maken met slijtage door intensief gebruik. Parken als het Vondelpark en Sonsbeek verwelkomen miljoenen bezoekers per jaar. De organisatie van evenementen met bijbehorende bodemverdichting en andere schade in stadsparken vormt daarbij een zorg. Andere voorbeelden van rijksbeschermd groenaanleggen in het openbaar gebied zijn zoals hofjes, plantsoenen en wijkgroen. De inventarisatie Wederopbouw heeft een aantal modernistische groene monumenten opgeleverd, en dat zal in de toekomst ook weer met de Post65 periode gebeuren.

Groen erfgoed wordt door de RCE op de kaart gezet. Op de [Kaart groen erfgoed](#) zijn inmiddels 80% van de groene rijksmonumenten ingetekend met de daarbij behorende informatie zoals contouren, foto, monumentnummer, type aanleg en een directe link naar het Rijksmonumentenregister.

Wat betekent een rijksbeschermd status? Iedere gemeente stelt een monumentencommissie in. Deze monumentencommissie adviseert de gemeente bij de aanvraag in geval van:

- het slopen, verstoren, verplaatsen of in enig opzicht wijzigen van een rijksmonument of
- het herstellen, gebruiken of laten gebruiken van een rijksmonument op een wijze waardoor het wordt ontsierd of in gevaar gebracht.

Heeft een eigenaar van een monument plannen voor herstel of wijziging dan vraagt hij daarvoor een omgevingsvergunning aan. Bij ingrijpende wijzigingen wordt de RCE om advies gevraagd. De gemeentelijke organisatie is dus belast met het handhaven van de

instandhoudingsplicht en het verstrekken van de omgevingsvergunning met bijbehorend vooroverleg. Ook het Provinciaal Steunpunt kan hulp bieden bij het vooroverleg. Hierbij wordt onderscheid gemaakt tussen onderhoud en wijziging en ingrijpende wijziging. Basisvraag bij iedere wijziging is of de ingreep de kwaliteit van het park verhoogt. Om dit te beoordelen is er informatie nodig zoals een tuinhistorisch onderzoek en een toekomstvisie die voortbouwt of reageert op de geschiedenis. De ingreep zelf is onderbouwd met tekeningen van de huidige en nieuwe situatie, uitvoeringstekeningen incl. materialen, rooilijst, beplantingsplan, werkomschrijving of bestek.

Ook is het belangrijk dat de onderhoudsbehoefte van de nieuwe situatie in beeld is voordat een restauratie of verandering wordt ingezet en het beheerbudget is geregeld. Uitgangspunt voor het beheer is een beheervisie met historische paragraaf, toekomstbeelden en een beheerplan waarin de onderhoudswerkzaamheden en aanbestedingseisen zijn vastgelegd. Dit voorkomt ad hoc beslissingen en ingrepen. Daarnaast is voor goed beheer gekwalificeerd personeel nodig. Als aan deze randvoorwaarden niet is voldaan heeft een restauratie weinig zin.

Vorbereiding vergt tijd en geld, maar het plan wordt er beter van en het proces verloopt uiteindelijk meestal sneller doordat de juiste keuzen worden gemaakt. De [Richtlijnen Tuinhistorisch onderzoek](#) en de [Uitvoeringsrichtlijn Hovenierswerk Historische tuinen en parken](#) helpen hierbij. De handreiking voor de instandhouding van groene monumenten '[Een toekomst voor groen](#)' geeft antwoord op de meest algemene vragen.

Renovatie en beheer Vondelpark.

Quirijn Verhoog, *landschapsarchitect gemeente Amsterdam* Q.Verhoog@amsterdam.nl

Het Vondelpark is van alle Amsterdammers en vele anderen. Het is een levend rijksmonument en een uitzonderlijk populair stadspark. Het park is ca 47 ha groot en is gelegen op een slappe veenbodem. De uitgangspunten voor renovatie en beheer zijn: behouden of versterken van monumentale waarde, behouden en versterken van gebruikswaarde en het nastreven van duurzaam beheer. De maatregelen zijn steeds een afweging tussen 3 aspecten:

- Historie: ijkmomenten in de ontwikkelingsgeschiedenis van het park
- Gebruik: intensiteit en vormen
- Techniek: bodem, water, bomen, bebouwing, etc.

Historie: de Beheerder als Curator

De aanleg van het Vondelpark is in 1896 voltooid. Het is ontworpen volgens de principes van de landschapsstijl, en geworteld in het romantische gedachtegoed 18de eeuw. De ontwerpers Jan David

Zocher jr. en Louis Paul Zocher wilden de bezoeker tijdens een wandeling een variatie aan ervaringen aanbieden naast het idyllische landschap van het park. Zij haalden hiervoor hun inspiratie uit het stroomdallandschap. In stroomdallandschappen stroomt de beek door het landschap van de bron naar het verborgen einde en heeft een steeds veranderend karakter. Een rondwandeling door het park biedt eveneens een grote mate van afwisseling op.

Combinaties van open en gesloten beplanting, paden, water, bebouwing en verschillen in

onderhoudsniveau geven elke plek een eigen karakter en maken het verblijf in het park elke keer weer anders.

Gebruik: de Beheerder als Mensenmanager

Na de opening in 1896 was er sprake van een extensief 'keurig' gebruik. Dat veranderde in de loop van de 20^e eeuw tot zeer intensief en bijna onhoudbaar gebruik. Met meer dan 25 miljoen bezoekers en passanten per jaar is het park een absolute koploper en dit leidt vaak tot overbelasting.

Techniek: de Beheerder als Ingenieur

Het park is gelegen op een zand en kleiondergrond met daar boven een slappe veenbodem. De veenlaag klinkt in met als gevolg matige groeiende en omvallende bomen, slechte begaanbaarheid van paden en plassen, en kale plekken op de grasvelden. Ook is er mogelijke invloed van de waterhuishouding in het park op de droogstand van funderingshout in de omgeving. Bij te lage waterstand kunnen funderingspalen gaan rotten. De waterkwaliteit is relatief slecht. De waterhuishouding is een permanent aandachtspunt.

Bij het beheer en de renovatie komen een aantal dilemma's in beeld:

- Beperking van de maaiveldval door hogere grondwaterstand versus een goede ontwatering voor de bomen.
- Eenheid als park in de landschapsstijl volgens de Zochers versus ontwikkeling van diverse tijdsbeelden ook behoudens waardig zijn.
- Het behoud van de historische waarden als rijksmonument versus aanpassingen en ontwikkelingen van een stadspark in de 21^e eeuw.
- Kiezen voor een vrij landschappelijk ontwerp zonder ruimtelijke afbakening of moet het gebruik gestuurd worden door middel van inrichting en handhaving?
- Natuurontwikkeling met rust en extensief gebruik ten opzichte van intensief stedelijk gebruik.

In het renovatieplan zijn oplossingen gezocht door een analyse te maken van de bouwstenen van het park: water, reliëfs, weides, paden en bosschages en bomen. Voor de waterhuishouding zijn technische voorzieningen bedacht, gerichte drainage en waterberging. Aan het verbeteren groeiomstandigheden van bomen wordt veel aandacht besteed. Nieuwe bomen worden voorzien van boomfundaties. Gazons zijn van drainages of afschot met glooiingen voorzien en kennen een intensief onderhoud met beluchten en bemesten. Ook wordt er gestuurd op het gebruik van het park.

Het parkbeheer wordt na de renovatie positief beoordeeld. Problemen en kansen worden steeds samen met alle betrokkenen incl. gebruikers en bewoners in kaart gebracht. Het Vondelpark beheren is: gezamenlijk rentmeesterschap, elegant mensenmanagement, ingenieus beheer als deskundig curator, met oog voor het verleden en het heden en gericht op een vitale toekomst.

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Stichting
Erkende
Restauratiekwaliteit
Monumentenzorg

Wilhelminapark en Julianapark, participatie bij erfgoed in de gemeente Súdwest-Fryslân

Rebekka Bruin, adviseur groen gemeente Súdwest Fryslân r.bruin@sudwestfryslan.nl

Súdwest-Fryslân is qua oppervlakte de grootste gemeente van Nederland en beheert zo'n 500 ha openbaar groen. De gemeente heeft vijf rijksmonumenten in beheer: het Julianapark en het Hoog Bolwerk in Bolsward, het Wilhelminapark en het Bolwerk in Sneek en de begraafplaats in Skarl.

Er wordt gewerkt vanuit rayons met eigen vakbekwame hoveniers en inhuur via o.a. sociale werkvoorziening. Daarnaast zijn er stagiaires vanuit Nordwin en vrijwilligers werkzaam in de teams.

Het Wilhelminapark en het Julianapark zijn beiden ontstaan vanuit schenkingen van o.a. het Old Burger Weeshuis met als doel de gezondheid van mensen in de stad te bevorderen. Het Wilhelminapark is in 1898 ontworpen door de Friese tuinarchitect [Gerrit Vlaskamp](#) in Landschapsstijl. Vlaskamp werkte voornamelijk in de noordelijke provincies. Het ontwerp met de slingerende vijver en de padenstructuur is grotendeels nog intact en heeft een aantal bijzondere elementen zoals een rots-fontein en fraaie beplanting met monumentale bomen. Uit de archieven van de boomkwekerij Bosgra zijn plantenlijsten van de tuinen van Vlaskamp bekend gemaakt. Aan de hand van deze facturen is het beplantingsortiment van het Wilhelminapark te herleiden. Bij de herplanting in het park wordt hiervan weer gebruik gemaakt.

Bewoners en vrijwilligers hebben een grote betrokkenheid bij het parkbeheer. Veel herstelprojecten en nieuwe toevoegingen worden vanuit schenkingen gefinancierd. Zo heeft de Stichting 'Sneek van Weleer' samen met de bomenstichting boombordjes geplaatst en een bomenroute hersteld. Ook is een vaste planten-border ingericht als vlindertuin en voorzien van een informatiebord.

Het Julianapark is ontworpen in Architectonische tuinstijl door Hinrich Meyer. In de loop van de jaren is er veel veranderd in het park. Het park wordt gebruikt voor allerlei activiteiten zoals bootcamps, gedenken en festivals. Voor het park is een visie ontwikkeld waarin de verschillende activiteiten een plek gekregen hebben. Er is in de visie veel aandacht voor de beplanting, meer variatie in bloei en groeihoogtes. Het bomenbestand is in matige conditie. Veel bomen zijn of worden vervangen. Een goede communicatie richting bewoners is hierbij essentieel. Op een digitale bomenkaart is te zien welke bomen gekapt gaan worden en om welke reden. Vaak kunnen bewoners meedenken bij herinrichting in het openbaar gebied. Ook via social media via de Facebookpagina wordt contact gemaakt. Zo kunnen de bewoners gemeente breed zien wat er speelt.

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Stichting
Erkende
Restauratiekwaliteit
Monumentenzorg

Dagelijks vormgeven: Wie bepaalt hoe het park eruitziet?

Mariska de Boer, erfgoed specialist Groen Erfgoed Nu mariskadeboer@groenerfgoed.nu

Het zoeken naar financiële steun is vaak een aanleiding voor het betrekken van een erfgoed specialist bij het beheer van een park. De aanleiding wordt een bezinning: hoe steekt het beheer eigenlijk in elkaar en waarom? Een Subsidie Instandhouding Monumenten (SIM) wordt door de RCE verstrekt voor het onderhoud van het gehele park. Bij het opstellen van een SIM-aanvraag en bij het inspectierapport wordt het beheer hiervoor ontrafeld. Er worden vragen gesteld over het dagelijks beheer waarop niet altijd direct een antwoord is. Wat willen we precies met het beheer? Wie doet wat en wie kan wat? Hoe weet iedereen waar wat moet gebeuren?

De eerste vraag is: wat willen we. We willen behoud van historische waarden en het beheer moet uitvoerbaar en betaalbaar zijn. Het park moet veilig zijn en prettig om te verblijven en te wandelen, met goede gebruikersvoorzieningen. Behoud van bomen en veel natuur en biodiversiteit staat ook op het lijstje. Wie gaat hierover? Tal van organisaties, professionals, omwonenden en belangengroepen hebben hier iets over te zeggen of op z'n minst een mening. Wat gebeurt er vervolgens? Wie maakt uiteindelijk de keuzes in het beheer, voert werkzaamheden uit en bepaalt hoe het park eruitziet. Het zijn alle betrokkenen bij het dagelijks beheer en gebruik samen, met of zonder samenwerking, met of zonder kennis en kunde.

Hoe verbeteren we het beheer? Als eerste door een integraal beheerplan op te stellen. Hierin staan de waarden (historisch, ecologisch, gebruik enz.) en het ontwerp van het park beschreven en zijn de beheerdoelen en de streefbeelden geformuleerd. Het beheerplan omvat herstelmaatregelen, onderhoudsmaatregelen en een planning. Er worden afspraken gemaakt over taakverdeling en afstemming en de wijze van interne- en externe communicatie.

Naast het beheerplan is kennis en kunde in de uitvoering belangrijk. Dit vraagt om opleiding van medewerkers, overdracht van kennis en vaardigheden tussen uitvoerenden en waar nodig begeleiding in het veld. Taken en verantwoordelijkheden worden duidelijk vastgelegd. Minder versnippering van de uitvoering zorgt voor meer duidelijkheid en verantwoordelijkheid. Zorg voor minimaal twee keer per jaar een afstemmingsoverleg en een centrale regie met goed toezicht.

Wie bepaalt hoe het park eruitziet? Graag iedereen samen!

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Stichting
Erkende
Restauratiekwaliteit
Monumentenzorg

Excursies Vondelpark

De drie rondleidingen door het park hadden elk een ander accent: historie, participatie en beheer. Er werd enthousiast gediscussieerd over thema's en over alles wat men verder tegenkwam in het park zoals over de keuze van beplanting als over de kleurstelling van de vuilnisbakken.

Een foto impressie:

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Stichting
Erkende
Restauratiekwaliteit
Monumentenzorg

Discussie: Problemen en kansen bij beheer gemeentelijk groen erfgoed.

o.l.v. de dagvoorzitter Natascha Lensvelt

De bijeenkomst werd afgesloten met een discussie over problemen en kansen bij beheer van gemeentelijk groen erfgoed. Naast participatie en betrokkenheid van bewoners bij de planvorming waren het vooral allerlei beheeraspecten waar veel aandacht naar uitging zoals wijze van uitbesteding, kwaliteitsbewaking en toezicht. Ook over kennisuitwisseling en opleidingen kwamen vragen en suggesties.

Wordt vervolgd.....

Netwerk Groen Erfgoed Gemeenten:

Het doel van het netwerk is bevordering van kennisuitwisseling tussen gemeenteambtenaren in beheer en beleid van groene monumenten.

Het Netwerk Groen Erfgoed Gemeenten wordt gefaciliteerd door Stichting ERM samen met de RCE en Vereniging Stadswerk. Het is een open netwerk voor erfgoedambtenaren en erfgoedbeheerders van gemeenten en provincies. Je blijft op de hoogte via de [Nieuwsbrief Groen Erfgoed](#)

Nieuwsbrief:

In iedere Groen Erfgoed Nieuwsbrief willen we een artikel over een gemeentelijk park / erfgoed project plaatsen. Heb je nieuws te melden, mooi (deel)project of onderzoek neem contact op met ERM. In de nieuwsbrief verschijnen ook de aankondigingen voor het Platform Groen Erfgoed en open activiteiten van andere groen erfgoed vakgroepen.

Bijeenkomsten:

We streven naar 1 à 2 keer per jaar een bijeenkomst van het netwerk. Enkele gemeentes hebben al aangeboden gastheer te willen zijn voor een bijeenkomst. Wil jouw gemeente dat ook een keer zijn, dan horen we dat graag.

Contactadres Stichting ERM:

Ruurd van Donkelaar ruurd.vandonkelaar@stichtingerm.nl

Nuttige links:

Tuinhistorie: [Tuinhistorisch genootschap Cascade](#)

Onderzoekers en Planopstellers: [Vakgroep Groen Erfgoed](#)

Uitvoerende vakspecialisten: [Vereniging van Erfgoedhoveniers](#) en het [Gilde van Tuinbazen](#)

Richtlijnen en adviesdocumenten: [Stichting ERM](#)

Beheer openbare ruimte: [Vereniging Stadswerk](#)

Kennisontwikkeling, opleidingen en cursussen:

[Platform groen erfgoed](#)

[Erfgoedacademie](#)

[Cursus Groen Erfgoed, Hogeschool Utrecht](#)

[Brancheopleiding Hovenier Historisch Groen, NCE](#)

[Stichting Kennisontwikkeling Groen Erfgoed](#)